

ШКІЛЬ Людмила Леонідівна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософської антропології
НПУ імені М.П. Драгоманова

ІНСТИНКТ СМЕРТІ ТА ПРОЕКТ БЕЗСМЕРТЯ У ФІЛОСОФСЬКИХ РОЗВІДКАХ ЖОРЖА БАТАЯ

Ніякого сумніву не викликає те, що філософська антропологія, яка робить спробу зрозуміти людину крізь призму різноманітних факторів, чинників та різних наук, займає в нашому суспільстві провідне місце. Хоча сучасний світ і перенасичений раціоналізмом, прагненням до вдосконалення науки та техніки задля полегшення життя, ми вже давно спостерігаємо нові ірраціональні орієнтири у філософії — це прагнення до розуміння сутності людини, її призначення, сенсу життя, нескінченні спроби щодо пошуку шляхів безсмертя, що проявляються в релігії (віра у потойбічне життя, безсмертя душі, переселення душ тощо), у науці (штучне запліднення для самотніх жінок, клонування, заморожування для майбутнього використання яйцеклітин та сперматозоїдів тощо).

У філософії проблема безсмертя розглядається у багатьох ракурсах та аспектах. На цю тему зробила блискуче дослідження Крилова С.А.: «У межах стихійно-родового типу світопереживання безсмертя вбачається у продовженні роду; у межах духовно-творчого – у культурній сфері (творче безсмертя); представники духовно-містичного світопереживання розглядають безсмертя особистості як безсмертя самоусвідомлення та самопізнання; у відкрито-особистісному (поліцентричному) типі світопереживання відбувається потяг до об'єднання всіх інших типів»[1, с. 4]. Таким чином, прагнення людини до безсмертя ми можемо визначити як один із основних вроджених інстинктів людини, і, як одну із сутнісних характеристик людини. Але це прагнення пов'язано з усвідомленням власної недовговічності, усвідомленням власної смертності. Ця тема особливо гостро вона звучала з вуст таких відомих класиків епохи Античності як Сократ, Платон, Аристотель. Більшість мислителів вважає, що саме це розуміння і усвідомлення стало рушійною силою загального світового прогресу, адже людина поспішає жити, усвідомлюючи свою недовговічність, вона прагне діяти. Зовсім по-новому ставить питання щодо дослідження таких тем, як смерть та безсмертя, популярний французький філософ та письменник Жорж Батай.

Досліджуючи сутність людини, Жорж Батай, очевидно під впливом психоаналізу, однією з граней людської сутності виділяє одвічне прагнення до безсмертя, але визначає це як негативну якість: «Людство переслідує дві мети, з яких одна, негативна — зберегти життя (уникнути смерті), а інша, позитивна — збільшити його інтенсивність. Ці дві цілі не суперечать одна одній» [2, с.57]. Звичайно, тут ми, безумовно бачимо очевидний вплив психоаналізу. З цим погоджується і російський дослідник Д. Дорофєєв: «Пізній Фрейд виявив під ім'ям Танатоса в людині початок непереборного потягу до смерті, виплеску негативної енергії, прагнення до саморуйнування, яке тісно і напружено взаємодіє з Лібідо» [3, с.34]. Жорж Батай саме цей діалектичний дуалізм, а саме — прагнути смерті шляхом задоволення розвиває у своїх філософських міркуваннях.

Саме тому у психоаналізі обґрунтовується думка про те, що на рівні підсвідомого людина хоче потрапити у стан небуття, тобто смерті. Але те, якими шляхами людина до цього йде, вибирає свідомість. І саме вибір цих шляхів і відображає екзистенційну природу людини. Британський філософ Джон Мілс відзначає, що «тільки ця умова певної свободи психіки у виборі шляху досягнення свого кінця включає смерть в динамічний процес життя, в процес, який одночасно включає в себе волю до саморуйнування і обмежує її» [4, с. 375]. Тобто з точки зору Джона Мілса порив до смерті, навіть у мазохістів, лежить саме через принцип задоволення. Наприклад, людина отримує задоволення від випаленої цигарки, або від алкоголю, наркотиків, незліченної кількості сексуальних партнерів і т.д. Разом тим, вона розуміє (навіть якщо воно свідомо не ставить перед собою це питання), що це шлях, який неминуче скорочує її життя. Разом з тим, людина захоплюється цими негативними шкідливими звичками, з головою тане у цьому вирі задоволень, і цим неминуче «спалює» та руйнує своє здоров'я, прискорює шлях до смерті. Але разом з тим, ми тут бачимо певний дуалізм, про який і писав Жорж Батай, а саме — у людини складається враження, ілюзія, що вона живе на повну силу, що вона максимально «витискає» всі свої сили із свого життєвого потенціалу, і людина навіть за такого способу життя може придумати собі навіть сенс життя, наприклад, що вона себе ні в чому не обмежувала, ні в чому собі не відмовляла, що вона майже все відчула і майже все спробувала, тобто переконує себе, що життя прожите даремно.

Але як же бути із відповідальністю, за свій вибір, за свої вчинки перед людством про які писав Ж.-П. Сартр? Шукаючи відповідь на це запитання ми можемо побачити інший дуалізм, а саме свідоме «покладання», майже фанатичне самовіддане служіння людству, суспільству, дітям і т.д. Тут ми

бачимо знову ж таки несвідомий потяг до смерті, що відбувається завдяки прискореному темпу життя. Найкраще сучасний ритм життя охарактеризує такий вислів як «згорів на роботі». Тут так званім «потягом до смерті» є бажання принести якомога більше користі суспільству, а також усвідомлення того, що праця та діяльність людини є необхідними та корисними для інших. Відчуття власної потрібності, власної важливості своєї життєдіяльності для інших приносить людині задоволення. Таким чином її життя пульсує між двох полюсів: між виснаженням на роботі і невинним прискоренням смерті, внаслідок цього виснаження.

Також можемо виділити і третій момент даної «танатології» — це бажання отримувати задоволення від життя, але не через негативні (вище перераховані) фактори, а через позитивні — через хобі, подорожі, спорт, медитацію, перегляд фільмів, відвідування різноманітних виставок і т.д. Згідно з психоаналітичною теорією, можна також навіть такі позитивні прагнення людини охарактеризувати як «потяг до смерті», адже тут людиною рухає несвідоме бажання встигнути все побачити, всім насолодитися, тому що наше життя не є вічним і нескінченним.

Отже, можна зробити висновок, що причиною прогресу або регресу цивілізації є різні способи на шляху до інстинкту смерті. Звичайно, що таке узагальнення є досить символічним. Адже шлях між життям та смертю — це шлях діяльності. І від того, якою буде ця діяльність залежить не лише доля людини, а й доля суспільства, розвиток культури, еволюція моралі тощо.

Таким чином можна зробити наступний висновок: інстинкт життя об'єднує людей, а інстинкт смерті — роз'єднує, призводить до соціального вакууму, самотності. Адже, на рівні підсвідомого, взаємна підтримка буде сприйматись і як підтримка життя. Звідси можна перейти на інший рівень соціальних та політичних проблем. А саме: надзвичайно актуальним питанням нашого часу є питання, що стосується конфліктів світогляду, війн, вбивств і т.д. Адже саме ці деструктивні соціальні явища не просто роз'єднують людей, а навіть більше — вони розщеплюють суспільство.

Аналізуючи дихотомію інстинкту життя та смерті Жорж Батай переносить її на усі психоемоційні сфери життя, підтверджуючи це тим, що життя людини супроводжується такими антагонізмами як сміх та сльози, задоволення та страждання, співчуття та радість від чужих невдач і т.д. Таким чином, людина все життя перебуває між різними полюсами, і навіть її самоідентифікація протягом життя зазнає різних змін. Тому філософ вважає, що наше справжнє «Я» знаходиться за межами життя, тому недоступне для нашого пізнання, так само як і смерть. Його дивує, чому люди не хочуть змиритися і з цим

незнанням, чому вони продовжують шукати відповідь на ці запитання? Тим не менше ми бачимо, що Ж. Батай суперечить сам собі, адже галузь його досліджень — це якраз область метаграницного, немислимого, непізнаного.

Отже, проаналізувавши танатологію Жоржа Батая, ми прийшли до висновку, що його погляди на проблему смерті є досить суперечливими. Наприклад, він вважає, що людині притаманне не лише прагнення до смерті, а й прагнення пізнати свою власну екзистенціальну сутність, яка проявляється лише у відриві від життя, у стані метаграницного існування. Хоча сам Ж. Батай такі пориви вважав безглуздими, тим не менше складається враження, що він сам намагався зануритись у таїну пізнання людини після смерті. Адже він вважав, що людина стає людиною тільки тоді, коли відокремлює себе від несебе. Тобто філософ вважав, що справжня екзистенціальна сутність людини проявляється лише на метаграницному рівні, лише відокремившись від життя людина знімає усі «маски», які вона одягала для суспільства у якому жила. Таким чином, ми бачимо, що сам Ж. Батай, хоча і критикував віру у безсмертя, проте сам вірить у нього. Смерть в сакральній соціології Ж. Батая є в деякому сенсі першопричиною всього. Цю думку хочеться доповнити глибоким та оптимістичним афоризмом відомого українського філософа Н.В. Хамітова: «Смерть для Особистості завжди співпадає з народженням» [5, с.162]. Як бачимо, така складна психологічна та філософсько-антропологічна проблема як смерть, яку досліджував Жорж Батай віддзеркалює запити нашого часу.

Список літератури:

1. Крилова С.А. Безсмертя особистості як етико-екзистенційна проблема // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук / С.А. Крилова. – Київ, 1997. – 16 с.
2. Батай Ж. Литература и зло / Пер. с фр. и коммент. Н.В. Бунтман и Е.Г. Домогацкой, предисл. Н.В. Бунтман / Жорж Батай – М.: Изд-во МГУ, 1994.– 166 с.
3. Дорофеев Д. Ю. Саморастраты одной гетерогенной суверенности // Предельный Батай: Сб. статей / Отв. ред. Д. Ю. Дорофеев / Д. Ю. Дорофеев. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2006.– 298 с.
4. Mills J. Reflections on the death drive / John Mills – Psychoanalytic Psychology, 2006, Vol. 23, No. 2, - p. 373-382.
5. Хамітов Н.В. Таїна чоловічого та жіночого. Зцілювальні афоризми / Назіп Хамітов. – К.: Либідь, 2002 – 176 с.